

Частка першая – дыягназ

1. Ацэнка сытуацыі ў Беларусі

1.1. Рэжым Лукашэнкі – галоўныя рысы

Аўтарытарны рэжым Лукашэнкі ўнікальны для Эўропы. Беларускі прэзідэнт, абраны на гэтую пасаду ў ліпені 1994 г., цягам некалькіх гадоў кіруе краінай недэмакратычным спосабам. Прычым гэтае кіраваньне атрымала заканадаўчае замацаваньне ў выглядзе вынікаў рэфэрэндуму аб унясеннях зьменаў у канстытуцыю ў лістападзе 1996 г. – калі былі значна пашыраныя прэзыдэнцкія паўнамоцтвы і тым самым спынены кароткі пэрыяд беларускай дэмакратыі.

Беларускі аўтарытарны рэжым мае сем прыкметаў.

1. Пасьля рэфэрэндуму 1996 г. апазыцыйныя сілы былі выяццнутыя за рамкі афіцыйнай палітычнай сыстэмы. Цягам дзесяці гадоў беларуская апазыцыя ня мае трыбуны ў парлямэнце альбо дзяржаўных органах. Яна ня мае доступу да дзяржаўнага тэлебачаньня і радыё, што робіць немагчымым данясеньне праўдзівай інфармацыі да грамадзтва.

2. Ад самага пачатку свайго кіраваньня рэжым Лукашэнкі імкнуўся задушыць усе парасткі грамадзянскай супольнасьці ў краіне. Урад прыняў некалькі законаў, скіраваных супраць дзейнасьці няўрадавых арганізацый (NGO). Націск на NGO ідзе з дапамогай адміністрацыйных актаў, а таксама мэтадаў, што супярэчаць нават недэмакратычным беларускім законам. Скіраваныя супраць няўрадавых арганізацый захады паказваюць, што рэжым Лукашэнкі баіцца любых арганіза-

ваных незалежных групаў ды ініцыятываў, лічачы за лепшае мець дачыненні з аморфным раздробненым „саўковым” грамадствам.

3. Адна з мэтаў рэжыму Лукашэнкі – зьнішчэнне нацыянальнай тоеснасці, якая можа стаць мабілізацыйным фактарам у дэмакратызацыі краіны. Беларускія ўлады змагаюцца з нацыянальнай мовай, зачыняючы школы зь беларускай мовай навучання, вяртаюць савецкую версію гісторыі Беларусі. Пабудова нацыянальнай дзяржавы ў Беларусі не адыгрывае значнай ролі ў самаідэнтыфікацыі насельніцтва, паколькі большасць беларусаў дагэтуль застаюцца *homo sovieticus*.

4. У Беларусі вельмі слабы прыватны сектар эканомікі. Рэжым Лукашэнкі з дапамогай законаў і падзаконных актаў імкнецца кантраляваць як дзяржаўны, так і прыватны бізнэс. У той жа час судовая сыстэма, якая мусіць стаяць на варце законаў, сама цалкам залежыць ад прэзыдэнта і ягонага атачэння.

5. Рэжым кантралюе амаль усе электронныя СМІ ў Беларусі. Гэта мае вялікае значэнне, бо тэлебачанне і радыё застаюцца асноўнымі крыніцамі інфармацыі. Беларуская афіцыйная прапаганда мала чым адрозніваецца ад прапаганды савецкіх часоў. У той жа час незалежныя газеты і часопісы церпяць ад розных формаў ціску дзяржавы; наклады гэтых СМІ ў некалькі разоў меншыя за наклады афіцыйных выданняў.

6. Афіцыйная прапаганда паказвае Лукашэнку як незаменнага бацьку нацыі ды гаранта стабільнасці. Прычым перспэктыва ягонага пажыццёвага кіравання краінай стала рэальнай пасля рэфэрэндуму 2004 г.

7. Рэжым імкнецца згуртаваць беларускае грамадства вакол міту пра тое, што Беларусь знаходзіцца ў коле вонкавых ворагаў. Як і за савецкім часам, галоўны вораг – ЗША, НАТО ды іхныя хаўруснікі: Літва і Польшча, Захад агулам і ЭЗ у прыватнасці. У сваю чаргу краіны-ізгоі, як Іран, становяцца хаўруснікамі Менска, паколькі супрацьстаяць ЗША і Захаду.

1.2. Эканамічная сытуацыя

Апошнія гады ў Беларусі назіраецца ўстойлівы эканамічны рост. У 2004 г. ён склаў 11%; у 2005 г. – 8%, у той жа час інфляцыя з кожным годам змяншаецца і, паводле звестак на красавік 2005 г., яна складала 11% у год. Парадаксальна,

што эканамічны рост у Беларусі адбываецца пры адсутнасці рынкавых рэформаў – эканоміка краіны моцна цэнтралізаваная і кантралюецца дзяржавай, на прыватны сектар прыпадае толькі 25% ВУП. Але Міжнародны валютны фонд папярэджвае: далейшы эканамічны рост немагчымы без шырокіх структурных рэформаў.

Прычына ж росту – у пастаўках таннай нафты і прыроднага газу з Расеі. Амаль ня маючы запасаў нафты, Беларусь скарысталася сусветным нафтавым бумам апошніх гадоў. Яна набывала нафту па заніжаных цэнах у Расеі (менш як 60% ад сярэдняй цаны на сусветным рынку), перапрацоўвала яе на айчынных заводах, і ўжо пастаўляла нафтапрадукты ў краіны ЭЗ па рынкавых цэнах. У нейкай ступені можна сцьвярджаць, што і Расея, і ЭЗ ускосным чынам падтрымліваюць рэжым Лукашэнкі – частка даходаў ад экспарту нафтапрадуктаў ідзе ў дзяржказну.

Не зважаючы на тое, што Расея зстаецца асноўным эканамічным партнёрам Беларусі, што за апошнія два гады вырасла доля беларускага экспарту ў краіны ЭЗ. Калі ў 2004 г. на Эўразьвяз прыпадала 37% экспарту, а на Расею – 47%, то ў 2005 г. экспарт у краіны ЭЗ павялічыўся. Напрыклад, узрасьлі пастаўкі беларускіх нафтапрадуктаў у Галандыю.

1.3. Грамадзтва

XX стагодзьдзе прынесла шмат бедаў беларускаму грамадзтву. Наступствы Другой сусветнай вайны, савецкага тэрору і калектывізацыі да гэтага часу аказваюць уплыў на грамадзкую сьвядомасьць беларусаў. Таму дэклараваная Лукашэнкам „стабільнасьць” падаецца многім куды больш важнай, чым дэмакратычныя каштоўнасьці. Насельніцтва згоднае на невысокі ўзровень жыцьця ў абмен на гарантыю, што ня будзе вайны й голаду. Зь іншага боку, дзякуючы спрыяльнай сусветнай эканамічнай кан’юнктуры ўзровень жыцьця ў Беларусі за апошні час значна палепшыў. Таму беларускі прэзыдэнт успрымаецца часткай грамадзтва – найперш старэйшым пакаленьнем – як добры гаспадар. Маладзейшае пакаленьне больш скептычна ставіцца да прэзыдэнта, але ў ягоным асяродзьдзі якраз пашыраны канфармізм і прыстасаванства.

Падзел грамадзтва – савецкая спадчына, захаваная рэжымам Лукашэнкі, – зьяўляецца адным з асноўных фактараў у сацыяльным жыцьці Беларусі, што

выклікае апатыю. Частка беларусаў пачуваецца бездапаможнай у супрацьстаянні рэжыму Лукашэнкі. Неабходна ўлічваць наступны чынік: 80% беларусаў найпрост залежаць ад дзяржавы, якая дае ім працу, заробак, пэнсію.

Неабходна згадаць і пра нацыянальную самаідэнтыфікацыю беларусаў. Нягледзячы на слабасць нацыянальнага руху, беларускае грамадства падтрымлівае незалежнасць, не атаясамліваючы сябе з часткай Расеі. Гэта не азначае, што беларусы настроены супраць расейцаў. Яны адчуваюць пэўную блізкасць да ўсходняга суседа, падтрымліваюць цесныя сувязі з расейцамі, больш як палова беларусаў выказваюцца за шчыльнае супрацоўніцтва Беларусі з Расеяй, але без далучэння да Расеі.

Зь іншага боку, амаль 50% беларусаў выказваюцца за будучую інтэграцыю сваёй краіны ў Эўропу, прычынай чаго зьяўляюцца лепшы ўзровень жыцця і эўрапейскія каштоўнасці. Гэта яшчэ адзін беларускі парадокс: нягледзячы на моцную антыэўрапейскую пазыцыю рэжыму, значная частка грамадства выказвае выразныя праэўрапейскія настроі. Яшчэ адна група насельніцтва падтрымлівае інтэграцыю ў абодвух напрамках. Сітуацыя вельмі падобная да ўкраінскай.

1.4. Бізнэс-асяродзьдзе

Аднак у адрозненні ад Украіны ў Беларусі амаль адсутнічаюць вялікія групы бізнэсоўцаў, няма рэгіянальных бізнэс-груповак. Вялікія і сярэднія прыватныя прадпрыемствы жорстка кантралююцца рэжымам Лукашэнкі. Фактычна Лукашэнка – адзіны алігарх у краіне, што адбылося дзякуючы распаўсюджванню кантролю над дзяржаўнымі і прыватнымі прадпрыемствамі, найперш тымі, што прыносяць прыбыткі.

Тым часам у Беларусі пачынае акрэслівацца рух прыватных прадпрымальнікаў. У лютым – сакавіку 2005 г., каля 80 тыс. прыватных прадпрымальнікаў адмовіліся плаціць падатак на дадатковую вартасць з тавару, які ўвозіцца з Расеі, па новых стаўках. Тысячы прадпрымальнікаў узялі ўдзел у акцыях пратэсту. У Менску каля трох тысячаў гандляроў прынеслі пад будынак ураду пэтыцыю з 30 тыс. подпісамі прадпрымальнікаў. Але рынкавыя гандляры адстойваюць выключна свае вузкія інтарэсы, спрабуючы прыстасавацца да правілаў рэжыму.

Аднак асаблівасць беларускай сытуацыі ў тым, што дробныя прадпрымальнікі не зацікаўленыя ў супрацоўніцтве з апазыцыяй. Маўляў, гэта можа пагоршыць іхныя дачыненні з уладамі. Праўда, некаторыя прадстаўнікі прадпрымальніцкага руху ўдзельнічалі ў Кангрэсе дэмакратычных сілаў у кастрычніку 2005 г. ў Менску.

1.5 Апазыцыйныя сілы

Уся дзейнасць, якая не знаходзіцца пад кантролем уладаў, клясыфікуецца рэжымам Лукашэнкі як антыдзяржаўныя дзеянні. Гэта азначае, што ня толькі палітычныя партыі і іхныя чальцы, але і няўрадавыя арганізацыі ўспрымаюцца рэжымам Лукашэнкі як апазыцыйныя сілы.

Няўрадавыя арганізацыі

У Беларусі дзейнічае каля 3000 няўрадавых арганізацый, пераважна ў Менску і Менскай вобласці. 500 NGO працуюць (ня маючы рэгістрацыі, альбо будучы ліквідаванымі ўладамі). Прычым колькасць такіх арганізацый апошнім часам узраслае.

Няўрадавыя арганізацыі ў большасці сваёй займаюцца сацыяльнымі праектамі ў галіне адукацыі, гендэрнай палітыкі, працы з моладзью, дзецьмі, інвалідамі, людзьмі з асаблівасцямі псіхічнага развіцця. Частка NGO займаецца праблемамі грамадзянскай супольнасці, частка – пытаннямі культуры, гісторыі, аховы навакольнага асяроддзя.

Нягледзячы на тое, што ўплыў няўрадавых арганізацый на беларускае грамадства абмежаваны, яны маюць вялікі патэнцыял ды пастаянна пашыраюць рамкі сваёй дзейнасці. Больш за тое, сацыяльная, палітычная і нават эканамічная сытуацыя ў Беларусі была б горшай, каб ня дзейнасць т. зв. „трэцяга сэктару”. Актывісты гэтых арганізацый складаюць найбольш актыўную групу грамадства. Няўрадавыя арганізацыі шчыльна кантактуюць з палітычнай апазыцыяй, а шмат якія палітыкі, у сваю чаргу таксама працуюць у трэцім сэктары. Большасць дэлегатаў Кангрэсу дэмакратычных сілаў прадстаўлялі няўрадавыя арганізацыі. У той жа час многія NGO не жадаюць браць на сябе вядучую ролю ў барацьбе супраць рэжыму Лукашэнкі.

Існаньне трэцяга сэктару ў Беларусі амаль цалкам залежыць ад падтрымкі звонку. Слабы беларускі прыватны бізнэс амаль не падтрымлівае няўрадавыя арганізацыі, прычым ня толькі з прычыны адсутнасьці грошай або традыцый, але і таму, што гэта не даспадобы рэжыму Лукашэнкі.

У той жа час беларускія ўлады спрабуюць стварыць падкантрольныя „дзяржаўныя няўрадавыя арганізацыі“. Ствараючы сетку такіх арганізацыяў, улады імкнуцца распаўсюдзіць кантроль над незалежнымі NGO і дзейнасьцю грамадзянаў.

Палітычная апазыцыя

Палітычная апазыцыя ў Беларусі працуе ў значна больш складаных умовах, чым працавала ўкраінская напярэдадні Памаранчавай рэвалюцыі. Паміж „дапамаранчавай“ Украінай і сёньняшняй Беларуссю прасочваюцца тры галоўныя адрозьненні:

Беларуская апазыцыя выціснутая з афіцыйнай палітычнай сыстэмы з 1996 г. і ня мае сваіх прадстаўнікоў у парлямэнце. Украінская апазыцыя заўсёды была часткай афіцыйнай палітычнай сыстэмы, маючы пэўную колькасьць месцаў у парлямэнце і тым самым уплываючы за закранатворчую ініцыятыву. У Беларусі апазыцыя баянсуе паміж легальнай і паўлегальнай дзейнасьцю. Улады стварылі такія ўмовы, што апазыцыйныя палітыкі мусяць працаваць па-за рамкамі афіцыйнага палітычнага поля. Але ў той жа час апазыцыя жадае легальна ўдзельнічаць у прэзыдэнцкай кампаніі 2006 году. Фактычна апазыцыя пастаўлена перад выбарам: адмовіцца ад удзелу ў гульні паводле правілаў рэжыму Лукашэнкі альбо прыняць гэтыя правілы. Канчатковы выбар пакуль ня зроблены.

Беларуская апазыцыя слабая. Яна пазбаўленая доступу да тэлебачаньня і радыё, ня мае падтрымкі прадстаўнікоў бізнэсу. Украінская апазыцыя таксама ня мела доступу да дзяржаўнага тэлебачаньня і радыё, але ў краіне меліся прыватныя тэлеканалы, што больш-менш адкрыта падтрымлівалі Віктара Юшчанку, а некаторыя вядомыя бізнэсоўцы афіцыйна падтрымлівалі юшчанскаўскі блэк „Наша Украіна“. Беларуская апазыцыя мае фінансавую падтрымку толькі звонку.

Па-трэцяе, украінская апазыцыя адразу мела моцнага лідэра, які быў добра вядомы грамадству. Так, напярэдадні Памаранчавай рэвалюцыі Юшчанка быў адным з найбольш папулярных палітыкаў.

У Беларусі склалася парадаксальная сытуацыя: шмат хто з грамадзянаў гатовы падтрымаць апазыцыйнага кандыдата, але ня ведае нават ягонага прозьвішча.

У адрозьненні ад Украіны ў Беларусі пераважаюць пэсымістычныя настроі, што нараджаюць паняверку нават у колах палітычнай апазыцыі. Шмат хто ў ейных шэрагах лічыць, што дасягнуць перамогі на прэзыдэнцкіх выбарах у 2006 г. немагчыма, таму варта ўжо сканцэтраваць увагу на выбарчай кампаніі 2011 г. Аднак пасьпяховае правядзеньне ў Менску Кангрэсу дэмакратычных сілаў у кастрычніку 2005 г., у якім узялі ўдзел больш за 800 дэлегатаў ад 200 няўрадавых арганізацый і палітычных партый, крыху палепшыла настроі ў асяродзьдзі апазыцыі. У рэгіянальных сходах па вылучэньні дэлегатаў узялі ўдзел 7 тыс. чалавек. Кангрэс абраў адзіным кандыдатам на пост прэзыдэнта Аляксандра Мілінкевіча, які працаваў з няўрадавымі арганізацыямі і ў органах мясцовага кіраваньня і ня быў зьвязаны з савецкай намэнклятурай. За савецкім часам А. Мілінкевіч выкладаў фізыку ва ўнівэрсытэце. Астатнія кандыдаты, што прэтэндавалі на пасаду адзінага кандыдата ад аб'яднанай апазыцыі, дэкларавалі сваю падтрымку А. Мілінкевічу. Кангрэс паказаў, што галоўныя апазыцыйныя сілы аб'ядналіся, праўда, ніхто не гарантуе, што сытуацыя не памяняецца ў будучыні.

Варта таксама адзначыць, што ў Беларусі ёсьць некалькі кандыдатаў у прэзыдэнты, што імкнучца адыграваць карту „дэмакратычнага кандыдата”. Частка зь іх магчыма створана і залежаць ад рэжыму Лукашэнкі альбо Расеі і ня маюць сувязяў з грамадзянскай супольнасьцю альбо з грамадствам у цэлым.

Апошнія сацыялягічныя дасьледаваньні паказваюць, што за адзінага кандыдата ад аб'яднаных дэмакратычных сілаў Аляксандра Мілінкевіча гатовы аддаць галасы 20% насельніцтва.

2. Расейскі чыньнік

Нягледзячы на супярэчнасці на міждзяржаўным узроўні, Уладзімер Пуцін працягвае падтрымліваць беларускага прэзідэнта. Расейскі кіраўнік прызнаў вынікі рэфэрэндуму 2004 г., дзе Лукашэнка атрымаў вотум даверу ад народу пераабірацца неабмежаваную колькасць разоў. Схаваная расейская падтрымка рэжыму ёсць і ў дамове з кантраляваным маскоўскай прэзідэнцкай адміністрацыяй газавым манапалістам ААТ „Газпром”, які паабяцаў пастаўляць у 2006 г. у Беларусь блакітнае паліва па цане 46,68 даляра ЗША за тысячу кубамэтраў, выставіўшы ў той жа час Украіне цану больш чым у 200 даляраў.

Пуцін падтрымлівае Лукашэнку таму, што Расея баіцца чарговай каляровай рэвалюцыі на постсавецкай прасторы. Так, кіраўнік Фэдэральнай службы бяспекі Мікалай Патрушаў у траўні 2005 г. заявіў, што замежныя дзяржавы аказваюць падтрымку няўрадавым арганізацыям з мэтай змены ўлады ў былых рэспубліках СССР. Паводле Патрушава, тыя, хто рыхтаваў Памаранчавую рэвалюцыю ва Украіне, цяпер рыхтуюцца да аналягічных падзей у Беларусі. Каляровая рэвалюцыя ў пэўнай краіне аўтаматычна цягне за сабой ейную дэмакратызацыю, што азначае для Расеі страту ўплыву. Краіны, што прайшлі цераз каляровыя рэвалюцыі, потым значна ахвотней аддаюць перавагу дачыненням з Захадам, чым з Масквой. Таму Крэмль лічыць за лепшае падтрымліваць „антызаходнікаў” Лукашэнку і ўзбэка Іслама Карымава, чым Віктара Юшчанку альбо прэзідэнта Грузіі Міхаіла Саакашвілі.

Па-другое, расейскай палітычнай эліце таксама патрэбны пасьпяховы праект на постсавецкай прасторы. За апошнія гады Расея пацярпела паразы ва Украіне, Малдове, Грузіі. У апошняй маленькай краіне Расея кантралюе толькі ейную частку – цалкам залежную ад Масквы Абхазію. Таму для Расеі Беларусь – апошні бастыён уплыву ў эўрапейскай частцы былога СССР, за які трэба трымацца. Менавіта такое меркаваньне атачэння Уладзімера Пуціна.

Трэцяя прычына падтрымкі Пуцінам Лукашэнкі звязаная з так званым Саюзам Расеі і Беларусі, ідэя пабудовы якога нарадзілася яшчэ ў 1990-х, за часамі Барыса Ельцына. Сёньня, пры У. Пуціне, для Расеі пытаньне саюзу мае ня столькі маральнае значэнне, колькі практычнае. Яно будзе актуалізаванае ў 2008 г., са

сканчэньнем у У. Пуціна другога прэзыдэнцкага тэрміну. Менавіта стварэньне Саюзу Расеі і Беларусі запэўніць Пуціну новую працу, гэтым разам на пасадзе кіраўніка саюзу.

Такім чынам падтрымка Пуціным Лукашэнкі сьведчыць пра тое, што дэмакратыя ня прыйдзе ў Беларусь ні праз Расею, ні з дапамогай Расеі. Крэмль зацікаўлены захаваць ў Беларусі статус-кво. Толькі расейская апазыцыя („Яблоко“, Саюз правых сілаў – аб'яднаныя дэмакраты) падтрымліваюць беларускую апазыцыю, але яна ня здольная паўплываць на сытуацыю нават у сёньняшняй Расеі.

3. Палітыка ЗША ў дачыненні да Беларусі

Пазыцыя ЗША у дачыненні да рэжыму Лукашэнкі дастаткова паслядоўная цягам некалькіх гадоў. Падчас сустрэчы ў Вільні ў красавіку 2005 г. з прадстаўнікамі беларускай грамадзянскай супольнасьці дзяржсакратар ЗША Кандаліза Райс заявіла: „Беларускія ўлады павінны ведаць, што за іхнымі паводзінамі сочыць міжнародная грамадзкасьць, што гэта ня цёмны куток, дзе могуць адбывацца рэчы, якія не заўважаць, пра якія нічога ня скажуць, быццам, Беларусь – ня частка эўрапейскага кантынэнта“. У 2004 г. абедзьве палаты Кангрэсу ЗША прагаласавалі за „Акт аб дэмакратыі ў Беларусі“, падпісаны Джорджам В. Бушам. Дакумэнт асуджае антыдэмакратычныя паводзіны беларускага рэжыму і прадугледжае ўвядзеньне санкцый з боку ЗША.

ЗША цікавяцца беларускім пытаньнем з дзвюх прычынаў. Дэмакратызацыя Ўсходняй Эўропы застаецца для Вашынгтону ключавым пытаньнем у правядзеньні эўрапейскай палітыкі, асабліва ўлічваючы факт адступленьня ад прынцыпаў дэмакратыі ў Расеі. Апроч таго, ЗША заклапочаныя стасункамі Беларусі з краінамі „восі зла“, у прыватнасьці зь Іранам. І гэтая праблема турбуе Вашынгтон ня меней, паколькі яна мае дачыненне да барацьбы зь міжнародным тэрарызмам.

Працэсы дэмакратызацыі Беларусі падтрымліваюцца шэрагам амэрыканскіх арганізацыяў, такімі як Нацыянальны фонд за дэмакратыю, Нацыянальны дэмакратычны інстытут па міжнародных справах альбо Міжнародны рэспубліканскі інстытут. Яны больш заўважныя ў якасьці донараў, чым фундацыі краінаў ЭЗ.

Амерыканскія арганізацыі працуюць больш апэратыўна, чым шэраг эўрапейскіх інстытутаў.

Хоць палітыка ЗША у дачыненні да Беларусі больш пасьялядоўная, для Белага дому гэта адно з другарадных пытанняў у глябальным кантэксце. Нават у маштабе Ўсходняй Эўропы адміністрацыя Буша больш увагі прысьвячае Украіне, Паўночнаму Каўказу і, перадусім, Расеі.

4. Палітыка ЭЗ у дачыненні да Беларусі

Сярод краінаў СНД Беларусь адзіная краіна, якая ня мае ніякіх дамоваў з Эўразьвязам. У 1995 г. Эўразьвяз падпісаў Пагадненьне аб партнэрстве і супрацоўніцтве зь Беларуссю, але яно так і не ўступіла ў сілу з-за пазыцыі рэжыму Лукашэнкі. З 1997 г. ЭЗ рэзка асуджае беларускія ўлады за аўтарытарызм, ціск на апазыцыю, СМІ і грамадзянскую супольнасьць. Рада Эўрапейская, Эўрапейская камісія і і Эўрапарлямэнт прынялі шмат заяў з гэтай нагоды, а Эўразьвяз увёў санкцыі супраць Беларусі, у прыватнасьці, забарону на ўезд у свае краіны высокапастаўленых чыноўнікаў.

Але дзеянні ЭЗ у дачыненні да Беларусі заўсёды зьяўляліся адказам на крокі, прадпрынятыя рэжымам Лукашэнкі. Такі падыход – асноўны сродак наладжваньня супрацоўніцтва зь Беларуссю і адпавядае Палітыцы эўрапейскага добрасуседства (ПЭД). У Стратэгіі эўрапейскай палітыкі добрасуседства, асноўным дакумэнце ПЭД, дэкларавана, што „цераз ПЭД Эўразьвяз мае ўзмацніць свае захады па падтрымцы дэмакратычнага разьвіцьця Беларусі. Пры ўмове правядзеньня фундаментальных рэформаў Беларусь атрымае магчымасьць карыстацца ўсімі магчымасьцямі ПЭД. Але аўтарытарны рэжым у Беларусі пакуль не дае магчымасьці гэтым карыстацца”. Згаданы дакумэнт азначае, што Эўразьвяз будзе спачатку чакаць пазытыўных зьменаў у Беларусі, і толькі потым актывізаваць сваю палітыку. Таму палітыка ЭЗ пакуль не зьяўляецца пасьялядоўнай і значнай. Прыкладам, дапамога праз праграму TESIS досыць сьціплая.

Да 2004 г., часу пашырэння Эўразьвязу, Беларусь успрымалася Эўропай як нейкая далёкая краіна, некаторыя чальцы ЭЗ нават лічылі яе часткай Расеі.

У 2004 г. сытуацыя змянілася – Беларусь стала непасрэдным суседам ЭЗ. Новыя чальцы звязу, найперш Літва і Польшча настойваюць на больш актыўных захадах па вырашэнні беларускага пытання. Апошнім часам Эўрапарлямэнт прыняў пяць рэзалюцыяў па беларускім пытання, больш увагі беларускаму пытанняю сталі надаваць Рада Эўрапейская і Эўракамісія. Эўразвяз фінансуе радыёвяшчаньне на Беларусь з-за яе межы: падтрымаў вяшчаньне „Нямецкай хвалі” на Беларусь, адкрыцьцё Эўрапейскага радыё зь бюджэтам 2 млн эўра, прадстаўніцтва ЭЗ у Менску.

Апошнім часам вырасла роля краінаў-суседзяў Беларусі, такіх як Латвія, Літва, Польшча. Прычым Літва і Польшча больш актыўна дзейнічаюць на беларускім полі, чым Латвія. Афіцыйны Вільнюс імкнецца быць экспертам ЭЗ па Беларусі, Варшава актыўна працуе ў вырашэнні беларускага пытання ў першую чаргу з-за канфлікту вакол польскай нацыянальнай меншасці ў Беларусі.

Літва, і Польшча падтрымліваюць шчыльныя кантакты з дэмакратычнай апазыцыяй і грамадзянскімі суполкамі, выступаюць за дэмакратызацыю Беларусі, але адрозніваюцца ў поглядах на стаўленьне да афіцыйнага Менску. Літва падтрымлівае неформальныя кантакты з высокімі прадстаўнікамі ўлады ў Беларусі, у тым ліку Лукашэнкам (прыклад, неформальныя сустрэчы паміж прэзыдэнтам Валдасам Адамкусам і Лукашэнкам на дзяржаўнай мяжы і афіцыйныя сустрэчы паміж літоўскім і беларускім прэм’ер-міністрам). Польшча выступае супраць такіх кантактаў, але прапагандуе супрацоўніцтва на лякальным узроўні.

Пасьля Памаранчавай рэвалюцыі да заяваў ЭЗ у дачыненні да Беларусі далучылася Украіна. Такім чынам усе суседзі, апроч Расеі, зацікаўленыя ў працэсе дэмакратызацыі Беларусі. Астатнія чальцы ЭЗ праяўляюць цікавасць у рознай ступені. Так, некаторыя „старыя” чальцы – краіны Скандынавіі, Нямецчына, Нідэрлянды, Вялікабрытанія – і „новыя” сябры ЭЗ – Чэхія ды Славакія – спрыяюць пабудове дэмакратыі ў Беларусі, а іх урады і няўрадавыя арганізацыі супрацоўнічаюць зь беларускімі NGO і палітычнымі партыямі.

З вышэйсказанага можна зрабіць выснову, што палітыка ЭЗ у дачыненні да Беларусі паволі мяняецца, хоць асноўныя прынцыпы (падыход, які базуецца на высоўванні ўмоваў) застаюцца нязьменнымі. Гэтая палітыка не адпавядае ані новай сытуацыі, што склалася ў ЭЗ пасьля ягонага пашырэння ў 2004 г.,

ані таксама далейшаму пагаршэнню сытуацыі ў Беларусі. Часам інстытуты ЭЗ і асобныя краіны робяць розныя – нават супярэчлівыя – захады ў дачыненні да Беларусі. Таму неабходна канстатаваць, што паслядоўнай палітыкі Эўразьвязу ў дачыненні да Беларусі пакуль няма.

5. Падзеі апошніх месяцаў

Паводзіны Лукашэнкі і ягонага атачэння ў апошнія месяцы сьведчаць пра тое, што рэжым баіцца каляровай рэвалюцыі. З гэтай мэтай улады нэйтралізавалі і зьняволілі патэнцыйных кандыдатаў у прэзыдэнты і арганізатараў пратэстаў (Мікола Статкевіч, Павал Севярынец), спрабуюць задушыць апошнюю незалежную штодзённую газету – „Народную волю”, змагаюцца зь няўрадавымі арганізацыямі. Найбольш яркавы прыклад – стварэнне свайго, падуладнага, Саюзу палякаў у Беларусі, не прызнаўшы дэмакратычна абранага кіраўніцтва арганізацыі. Такім чынам Лукашэнка вырашыў усталяваць кантроль над адной з самых колькасных грамадзкіх арганізацый у Беларусі (25 тыс. сяброў). Таму пераслед Саюзу палякаў у Беларусі нельга разглядаць як звычайную праблему ў беларуска-польскіх зносінах ці пытаньне нацыянальнай меншасці. Сытуацыя вакол СПБ – прыклад тыповага націску на грамадзянскую супольнасць у Беларусі, якую ў гэтым выпадку рэпрэзэнтую арганізацыя польскай меншасці.

Для рэжыму Лукашэнкі небяспечныя міжнародныя кантакты беларускіх грамадзкіх арганізацый, студэнтаў, нават звычайных грамадзянаў. Улады цудоўна ведаюць: менавіта гэтыя кантакты адыгралі вялікую ролю падчас каляровых рэвалюцыяў у краінах былога СССР, у прыватнасці ва Украіне. У жніўні 2005 г. Лукашэнка падпісаў дэкрэт, які забараняе як беларускім арганізацыям, так і простым грамадзянам атрымліваць замежную дапамогу на падрыхтоўку канфэрэнцый, абмены студэнтамі і выкладчыкамі, выбары. Студэнты, каб вучыцца за мяжой, павінны цяпер мець спецыяльны дазвол Міністэрства адукацыі.

З другога боку Лукашэнка дазволіў апазыцыі правесці Кангрэс дэмакратычных сілаў. Але наўрад ці гэта было сьведчаньнем слабасці рэжыму. Хутчэй за ўсё беларускі прэзыдэнт спадзяваўся, што апазыцыя падчас кангрэсу чарговы раз падзеліцца.

У снежні 2005 г. былі ўнесеныя папраўкі ў Крымінальны кодэкс, што прадуглежваюць пакараньне зьняволеньнем на тэрмін да пяці гадоў за дыскрэдытацыю Беларусі на міжнароднай арэне.

Экс-судзьдзя Канстытуцыйнага суда Міхаіл Пастухоў мяркуе, што гэтыя папраўкі дазваляць уладам адхіліць любога палітыка ад удзелу ў выбараў: „Да-статкова абвінаваціць чалавека, што ён сваімі выступамі дэстабілізуе сытуацыю ў краіне, альбо дыскрэдытуе Рэспубліку Беларусь”.

У снежні беларускі парлямэнт прызначыў прэзыдэнцкія выбары на 19 сакавіка 2006 г. – на тры месяцы раней, чым гэта было прадугледжана законам. Гэты крок паказаў боязь рэжыму Лукашэнкі. Прызначыўшы выбары раней, беларускія ўлады імкнуцца пазбавіць дэмакратычную апазыцыю магчымасьці наладзіць паўнацэнную выбарчую кампанію.

Аляксандар Мілінкевіч пачаў выбарчую кампанію ў краіне і за мяжой увосень 2005 г. Ён наведаў некалькі гарадоў як ва ўсходняй, так і заходняй частках Беларусі. За мяжой правёў сустрэчы з прэзыдэнтам Літвы Валдасам Адамкусам у Вільнюсе, міністрам замежных спраў Чэхіі Цырылам Свободам у Празе, прэм’ер-міністрам Польшчы Казімежам Марцінкевічам, міністрам замежных справаў Францыі Філіпам Дуст-Блязі ў Парыжы. Адзіны кандыдат наведаў Маскву, дзе сустрэўся з прадстаўнікамі расейскага парлямэнту.

Вітаўшы абраньне Аляксандра Мілінкевіча адзіным кандыдатам ад дэмакратычнай апазыцыі, Эўразьвяз запатрабаваў ад беларускіх уладаў, каб яны трымаліся дэмакратычных стандартаў падчас прэзыдэнцкай выбарчай кампаніі. Расея, у сваю чаргу, працягвае падтрымліваць Лукашэнку, пастаўляючы ў Беларусь танны газ і нафту.

6. Прагнозы

Відавочна, што напярэдадні прэзыдэнцкіх выбараў рэжым Лукашэнкі пойдзе на недэмакратычныя крокі. Хутчэй за ўсё гэта будзе ціск на апошнія незалежныя СМІ і няўрадавыя арганізацыі. Магчыма, у дачыненні да апазыцыйных палітыкаў, у тым ліку да А. Мілінкевіча, будуць ужытыя новыя артыкулы Крымінальнага кодэксу. Цалкам імаверна, што адзіны кандыдат з прычыны росту

ягонага рэйтынгу сярод насельніцтва будзе зняты з перадвыбарчай гонкі. Ня выключаныя арышты, зьявольныя і нават зьнікненні сярод апазыцыйных палітыкаў, у тым ліку і Мілінкевіча.

Ёсьць як мінімум чатыры сцэнары разьвіцьця падзей пасля выбараў:

У адпаведнасьці зь *першым*, выбары будуць сфальсыфікаваныя, Лукашэнка пераможа, а адсутнасьць вулічных пратэстаў прывядзе да расколу ў апазыцыйным лягерам. Фактычна паўтарыцца сцэнар прэзыдэнцкіх выбараў у 2001 г.

У адпаведнасьці зь *другім сцэнарам*, выбары будуць сфальсыфікаваныя, Лукашэнка пераможа, аднак аднасьць апазыцыі на чале зь Мілінкевічам будзе захаваная дзякуючы шырокім вулічным пратэстам, палітычнае напружаньне будзе ўзрастаць з кожным месяцам.

У адпаведнасьці зь *трэцім сцэнарам* Лукашэнка сфальсыфікуе выбары, што прывядзе да масавых пратэстаў. Выбары не прызнае сусьветная супольнасьць, і выбарчы працэс пойдзе ўкраінскім шляхам.

У адпаведнасьці зь *чацьвёртым сцэнарам*, Мілінкевіч пераможа на выбарах 19 сакавіка.

Апошні сцэнар малаверагодны, першыя тры – больш-менш імаверныя.